

ДЕЙСТВИЯТА НА РОТАТА НА КАПИТАН НИКОЛА ЛЕФТЕРОВ КЪМ ПАРТИЗАНСКИЯ ОТРЯД НА ПЛАНИНСКАТА ДИВИЗИЯ ПО ВРЕМЕ НА ПЪРВАТА СВЕТОВНА ВОЙНА

Доктор Живко Лефтеров

jlefterov@nbu.bg

Нов български университет

ПК 1618, София, ж.к. „Овча купел“, ул. „Монтевидео“ № 21

Анотация: Първата и Втората балканска война. Задачите, с които ротата е натоварена, е да охранява границата с Австрийската окупационна зона в Албания, да води разузнавателна дейност в тила на френските войски в района на фронта при Охрид и Корча, да води борба с вражески чети и разбойнически групи. Към ротата са зачислени и няколкостотин албанци. От края на 1917 г. тя е дислоцирана в Северозападна Македония и Косово с цел пресичане на възможността от проникване на разбойнически групи, ограничаване на контрабандата и разузнаване в тила на австрийските войски.

За изготвянето на доклада е използвана съществуващата историография по въпроса, а също и архивни документи, съхранявани в ЦДА (ф. 1909К на Александър Протогеров и ф. 1932К – колекция „Национално-освободителни организации на македонските българи след Берлинския договор (1878)“) и ДВИА (ф. 61 на Планинската дивизия, ф. 751 на 1-ва, 2-ра, 3-та бригада на 11-а пехотна дивизия и ф. 744 на 11-а пехотна дивизия).

Ключови думи: Първа световна война, Македония, Македонски фронт, Албания, 11-а пехотна македонска дивизия, партизански отряд, партизанска рота, Александър Протогеров, Никола Лефтеров, албанци

THE ACTIONS OF THE GUERRILLA COMPANY OF CAPTAIN NIKOLA LEFTEROV DURING THE FIRST WORLD WAR

Zhivko Lefterov, PhD

jlefterov@nbu.bg

New Bulgarian University

21, Montevideo street, Ovcha Kupel HC, Sofia, 1618, Bulgaria

Abstract: With the formation of the 11th Infantry Macedonian Division, following the model of the guerrilla formations of the Macedonian-Adrianople Volunteer Force, a guerrilla detachment was established headed by the Commander of the 3rd Brigade of the Division and a member of the Central Committee of IMARO (Internal Macedonian-Adrianople Revolutionary Organisation), Colonel Alexandar Protogerov. It was envisaged to form 60 guerrilla platoons and a separate guerrilla company.

The company was formed in 1916, almost a year later than the other parts of the guerrilla detachment. The personnel consisted mainly of IMARO voivodes and cheta members, and Lieutenant Nikola Lefterov, voivode of the SMAC (Supreme Macedonian-Adrianople Committee), and head of a guerrilla company of the Macedonian-Adrianople Volunteer Force during the First and Second Balkan Wars, was appointed as its commander. The company was charged with the tasks to guard the border with the Austrian occupation zone in Albania, to carry out intelligence work at the rear of the French forces in the Ohrid and Korçë front, to fight enemy troops and bandit gangs. Several hundred Albanians were enrolled in the company. Since the end of 1917, it had been deployed in Northwestern Macedonia and Kosovo to prevent the penetration of bandit gangs, to limit smuggling and to carry out intelligence in the rear of the Austrian forces.

Works of the existing historiography on the issue and archival documents kept at the Central State Archives (f. 1909K of Alexandar Protogerov and f. 1932K Collection, National Liberation Organizations of the Macedonian Bulgarians after the Berlin Treaty (1878), and at the State Military History Archives (f. 61 of the Mountain Division, f. 751 of the I, II, III Brigades of the XI Infantry Division, and f. 744 of the XI Infantry Division), were used in preparing this paper.

Key words: World War I, Macedonia, Macedonia Front, Albania, XI Infantry Macedonian Division, partisan detachment, guerrilla company, Alexandar Protogerov, Nikola Lefterov, Albanians

В началото на 1915 г., под влияние на дейците на ВМОРО, Военното министерство замисля повторното използване на Македоно-одринското опълчение в случай на участие на България в започналата Първа световна война. Съображенията за създаване на една дивизия от участниците в бившето опълчение, но и с нови мобилизационни попълнения, са свързани с непрекъснато нарастващия брой на българите бежанци от Вардарска и Егейска Македония, дезертърите от сръбската и гръцката армия, промените в Закона за обучението на неслужилите и данъчните и необходимостта от придобиване на военно обучение от всички тях. Реализирането на този проект се осъществява чак през август 1915 г., когато България окончателно се ориентира на страната на Централните сили. На 22 август, паралелно с оформянето на Плеската военна конвенция между България, Германската империя и Австро-Унгария, са подписани изготвените преди това заповеди по военното ведомство за създаване и попълване на т.нар. Кадрова дивизия, преименувана в деня на мобилизацията – 12 септември, на 11-а пехотна македонска дивизия [9: 354].

Опитът от Балканските войни показва, че използването на четите на ВМОРО за разузнаване и действия в тила на неприятеля са изключително полезни за армията, особено при провеждане на настъпателни операции.¹³⁶ За увеличаване

¹³⁶ Партизанските формирования на Македоно-одринското опълчение включват 59 взвода (чети), четири отделни роти, една дружина и една сборна партизанска рота, с числен състав от близо 3000 души. След започването на войната на територията на Османската империя се сформират спонтанно и други местни доброволчески чети.

на тяхната ефективност отново опитът от войните показва, че е необходимо те да бъдат по-добре организирани и координирани. Поради тази причина с обявяването на мобилизацията ВМОРО с всичките си органи и целия четнически институт преминава в подчинение на армията, а войводите и четниците са зачислени като военнослужещи, имащи всички права и задължения, произтичащи от това положение.¹³⁷ На 22 август 1915 г. със заповед № 421 се формира т.нар. Партизански отряд към Кадровата дивизия, състоящ се от щаб, пунктове за събиране на сведения, отделна партизанска рота и партизански взводове [8: 137–139].¹³⁸ В един по-късен доклад на началника на Партизанския отряд – полковник Протогеров, до командира на 11-а пехотна македонска дивизия, осъществената трансформация на организацията е резюмирана по следния начин: „С обявяването на мобилизацията, революционната организация с всичките си органи преминава в пълно подчинение и услуга на армията, като се преименува в Партизански отряд при поверената Ви дивизия. Аз, като член на Централния комитет, бях назначен началник на този Отряд, а другите членове на Централния комитет – Тодор Александров и Петър Чаулев, бяха придадени към щаба на Отряда.“¹³⁹

Със заповед № 1, §2, по Партизанския отряд от 12 септември 1915 г. е обявен неговият щат: щаб на отряда – от 47 души; 10 пункта за събиране на сведения с по 1 старши подофицер и 6-ма куриери всеки, или общо 70 души; отделна партизанска рота с трима офицери и 290 подофицери и войници; 60 партизански взвода с по 40 души всеки. Общо по щат е предвидено Партизанският отряд да се състои от 6 офицери, 20 чиновници, 1 фелдфебел, 76 подофицери, 274 младши подофицери и 2727 ефрейтори и редници – 3104 души.¹⁴⁰

В §3 от същата заповед е назначен личният състав на щаба: за началник на Партизанския отряд – полковник Протогеров; ръководител на разузнавателната секция – капитан Константин Панов, и началник на административната секция – поручик Никола Лефтеров.¹⁴¹

Независимо от проектирания щат, Партизанският отряд никога не достига предвидения числен състав. Със започването на военните действия формирането на отделната партизанска рота е отложено, а броят на партизанските взводове се оказва по-малък от първоначално замисления. Промяната в числеността на отделните единици и местата на откриване на пунктове непрекъснато се променят според военната обстановка. Често началниците на взводове се командиро-

¹³⁷ Статутът на военнослужещи означава, че ако бъдат заловени, би трябвало да бъдат третиращи като военнопленниците. Въпреки това ето какво свидетелства осъденият за тероризъм и прекарал две десетилетия в сръбски затвори деец на ВМОРО – Коце Ципушев, за реалността в Македония след войната: „...македонските затвори били препълнени с наши българи, обвинени за участие в четнически акции през сръбския режим или пък като редници в Партизанския отряд на 11-а македонска дивизия, която сърбите не признаваха за редовна войскава част“ [10: 75–76].

¹³⁸ НБКМ – БИА, ф. 189, оп. 1, а.е. 6, л. 56.

¹³⁹ ДВИА, ф. 40, оп. 2, а.е. 1025, л. 110.

¹⁴⁰ ДВИА, ф. 751, оп. 1, а.е. 12, л. 1.

¹⁴¹ Пак там, л. 2. Капитан Константин Панов завършва Военното училище през 1905 г. Взема участие в Балканската (1912) и Междусъюзническата война (1913). Завършва Първата световна война с чин майор. От 1923 г. е част от свитата на цар Борис III. Поручик Никола Лефтеров е дългогодишен участник в революционното движение. Присъединява се към ВМОК през 1900 г. Участва в Горноджумайското и Илинденско-Преображенското въстание. Поройски войвода на ВМОК. През Балканските войни оглавява партизанска рота към Македоно-одринското опълчение, която през април 1913 г. е трансформирана в 4-та рота на 10-а Прилепска дружина.

ват в други съединения, а на тяхно място се назначават нови. В крайна сметка членовете на отряда оказват неоценима помощ при настъплението на българската армия срещу Сърбия и отразяването на френската офанзива в първия етап на войната: прекъсват комуникационните системи на противника, дават точни сведения за неговата дислокация и съсредоточаване, организират и ръководят действията на селските милиции от местното българско население, нападат в тил отстъпващи сръбски части и т.н. След достигане на гръцката граница и преустановяване на българското настъпление по политически причини се формира т.нар. Македонски (Солунски) фронт, по чието продължение се разполагат пунктове за събиране на разузнавателни сведения, със съответни партизански взводове, прикрепени към тях. Останалите части на Партизанския отряд подпомагат организирането на временното административно управление на освободените от сръбска окупация територии. Бързо променящата се военна обстановка ще доведе до ново използване на Партизанския отряд по предназначение.

Според условията на сключените споразумения на Антантата с Румъния, при нейното включване във войната съюзниците планират настъпление, освен на руско-румънски войски на юг от Дунав, и на Солунския фронт, където съсредоточават близо 20 дивизии. На 17 август 1916 г. българската армия предприема превантивно настъпление със своите две крила, имайки за цел изтръгване на инициативата от противника. Операцията продължава до 27 август и е известна като Чеганска (Леринска) настъпателна операция. Настъплението през първия ден започва от укрепената позиция между Охридското и Преспанското езеро, в посока с. Звезда, и има за цел да подсигури десния фланг на армията. В рамките на три дни намиращите се в района сръбски части са изтласкани и българските подразделения достигат в югоизточна посока албанско-гръцката граница при селата Билища и Тръстеник, установявайки контрол на пътя Лерин – Корча, което принуждава съюзниците да се оттеглят от последния [4: 63–66].¹⁴²

След началото на планирана офанзива на Солунската армия на Антантата¹⁴³, започнала на 1 септември 1916 г., българското армейско разузнаване установява, че гръцки войници, привърженици на Венизелос, подкрепяни от съглашенското командване, „хвърляли своите войнишки дрехи, обличали албански и образували чети против нас, от такива чети бил заплашен Поградец“¹⁴⁴. Германското командване на XI армия също изразява своите притеснения от „десния фланг западно от Охридското езеро, понеже е твърде вероятно първоначално гърците да насочат действията си в тази посока“¹⁴⁵.

Разрастващите се военни действия привличат допълнително внимание към този район. В началото на октомври 1916 г. българският военен пълномощник

¹⁴² Достигането на гръцката граница от българската армия е повод стотици българи от приграничните костурски и лерински села да избягат на българска територия и да се запишат като доброволци.

¹⁴³ Настъплението продължава до ноември и приключва с излизане на съюзниците на линията Гевгелия – Корча и завземане на Битоля.

¹⁴⁴ ДВИА, ф. 40, оп. 2, а.е. 598, л. 4. Намиращото се в Солун правителство на Е. Венизелос, подкрепяно от Антантата, в противовес на намиращото се в Атина правителство, обявява война на България и Германия на 23 ноември 1916 г. [3: 147].

¹⁴⁵ ДВИА, ф. 40, оп. 2, а.е. 598, л. 5. Още през 1915 г. гръцки части окупират почти цяла Южна Албания, включително Корча и Берат.

при германската главна квартира – полковник Ганчев, донася, че германците настояват за организирането на съобщенията по долината на Черни и Бели Дрин и формиране на албански чети, които да се командват от генерал Ото фон Белов.¹⁴⁶ Германското командване желае бързото обезпечаване на пътищата по направление Корча – Янина, за да може по този начин „чрез куриер да се поддържа връзка с гръцкия крал“. Мнението на полковник Ганчев е, че по енергията, с която генерал Фон Белов „се застъпва за нашите интереси, може да се заключи, че чрез него по-лесно може да прокараме нашите възгледи по албанския въпрос“, а българската страна е нужно да каже какви суми и материали са необходими за организацията на албанските части. Мнението на германската Главна квартира е, че с организационните въпроси трябва да се заемат дейците на ВМОРО. В отговор Щабът на действащата армия уведомява полковник Ганчев, че е съгласен генерал Фон Белов да бъде посредник и ръководител на организирането на албанците, като в негово разпореждане „ще бъде даден полковник Протогеров“.¹⁴⁷

В същото време офанзивата на Антантата на Македонския фронт продължава, като в района на Южна Албания, през пристанището Вльора се съсредоточават новопристигнали италиански дивизии, което от своя страна води до вземане на решение за усиление на частите, намиращи се между Охридското и Преспанското езеро.¹⁴⁸ Това още повече увеличава необходимостта от привличане на допълнителни сили, включително и началото на формиране на подразделения от местното албанско население. Мнението на германската Главна квартира е „да се даде на албанската организация чисто военен характер и да не се дава никакъв шум по това“¹⁴⁹.

Във връзка с всичко това на 1 октомври 1916 г. началникът на Партизанския отряд полк. Ал. Протогеров издава следната заповед № 20, §9: „Съгласно щатопетите за Партизанския отряд, обявявам, че от 1 октомври е формирана Партизанска рота. За командир на ротата назначавам началника на Административната секция – поручик Лефтеров. За командири на взводовете назначавам от същата дата: 1. ст. подофицер Димитър Недков; 2. ст. подофицер Лазар Кльонков; 3. ст. подофицер Стойчо Чочков; 4. ст. подофицер Ташко Костов Шерифски; 5. ст. подофицер Гаве Стоилов. За фелдфебел на ротата назначавам фелдфебела Каламфилович Панайот. Обявявам списъка на долните чиновове.“¹⁵⁰ Предвидената по щат още през 1915 г. отделна партизанска рота в крайна сметка е създадена от сбора на няколко съществуващи взвода година по-късно. Останалите взводове, невключени към ротата, продължават да обслужват разузнавателните пунктове

¹⁴⁶ По това време генерал Ото фон Белов командва сформиранията в началото на октомври армейска група „Белов“, в която влизат 11-а германска и 1-ва българска армия.

¹⁴⁷ ДВИА, ф. 40, оп. 2, а.е. 598, л. 109–110. Натоварването на ВМОРО с отговорността по привличането и организирането на албанците е свързано преди всичко със съществуващото дотогава общо сътрудничество срещу сръбския окупационен режим в периода 1913 – 1915 г., включително и общите действия по време на Охридско-Дебърското въстание (септември 1913 г.).

¹⁴⁸ ДВИА, ф. 40, оп. 2, а.е. 598, л. 112.

¹⁴⁹ ДВИА, ф. 40, оп. 2, а.е. 598, л. 113.

¹⁵⁰ ДВИА, ф. 751, оп. 1, а.е. 14, л. 82-гръб. Със същата заповед, §11, са произведени в чин ефрейтори и определени за отделни началници в ротата следните редници: Пандо Минчев, Ангел Трайков, Антон Ив. Китонов, Вицо Лазаров, Цанко Нушев, Пано Ефтимов, Стоян Йосифов, Моне Ефремов, а ефрейтор Дончо Димитров е произведен в подофицер. Също в ефрейтор е произведен и редникът от щаба на отряда – Драган Змейков.

по целия Македонски фронт, подчинявайки се на офицера от армейското разузнаване към съответната дивизия.

В рамките на следващите няколко седмици взводовете и войниците, определени да сформират Партизанската рота, се съсредоточават в с. Елешница (дн. Феа Петра, Гърция), където се намира щабът на 3-та бригада от 11-а пехотна македонска дивизия.¹⁵¹ Оттук на 27 октомври, водени от поручик Лефтеров, общо 83-ма души тръгват по маршрута Ново село – Струмица – Радовиш – Щип – Велес – Прилеп – Битоля – Ресен – Охрид, където пристигат на 10 ноември.

Ротата, освен военна подкрепа за българското присъствие в района¹⁵², е натоварена да изпълнява задачи, свързани с охрана на границата с австрийската зона, борба с вражеските пропаганди, сръбски, албански и гръцки чети, контрашпионаж и разузнаване в граничните райони. Разузнавателната служба се ръководи от специалните бюра, учредени в Поградец и Ресен. Първото се ръководи от поручик Лефтеров, а второто от Никола Трайков. Двете бюра са в подчинение и ръководство на разузнавателната секция при XI германска армия. В услуга на същата секция, но за вътрешно разузнаване са намиращите се в пунктовете в Прилеп – Иван Битраков и Тома Костов, в Кичево – Георги Христов, и в Охрид – Ангел Узунов. За връзка между бюрата и XI армия, от една страна, и Партизанския отряд – от друга, е назначен Петко Пенчев.¹⁵³

Друга основна задача, с която поручик Лефтеров е натоварен, е да организира привлечените на българска служба албанци от местното население и допълнително зачислените към ротата българи доброволци от Егейска Македония, основно от Костурско. Със заповед № 25, §6 на началника на Партизанския отряд – полк. Ал. Протогеров, от 1 декември 1916 г. са обявени и имената на новозачислените: „Обявявам списъка на доброволците българи от Костурско, които са зачислени към Партизанската рота на поручик Лефтеров, а също и списъка на доброволците албанци. Всички да се зачислят на храна от показаните дати в списъка.“¹⁵⁴

Списък на доброволците – българи от Костурско, приложен към заповедта, включва 120 души, от които 6 младши подофицери и 114 редници. Макар и в по-голямата си част доброволците да са от Костурско, от педантично изготвения списък, съдържащ населените места и съответния регион, се вижда, че има и такива от Леринско, Преспанско и др.: Костурско – 89 (гр. Хрупища – 6, с. Смърдеш – 13, Брезница – 9, Косинец – 8, Шостово – 3, Въмбел – 17, Дъмбени – 11, Черновица – 1, Въмбени – 2, Пъздивица – 2, Шимшево – 2, Мокрени – 3, Лобаница – 2, Маняк – 1, Желин – 2, Рушица – 3, Поздивица – 2, Нестрам – 1, Върбник – 1); Преспанско – 11 (с. Лак – 3, Айл – 2, Гражено – 1, Герман – 1, Нивица – 2, Драбитица – 1, Коломнат – 1); Леринско – 15 (с. Ресен – 1, Рудник – 1, Зелениче – 7, Лагине – 2,

¹⁵¹ ДВИА, ф. 751, оп. 1, а.е. 14, л. 93.

¹⁵² Благодарение на присъствието на Партизанската рота в Поградец, намерението на пристигналата австрийска дружина да завземе комендантството в града е осуетено. В писмо на Иван Кацаров до Александър Протогеров от 17 декември 1916 г. се споменава, че „благодарение голямата похватност на г. поручик Лефтеров, спасихме положението“. – ЦДА, ф. 1К, оп. 3, а.е. 139, л. 1.

¹⁵³ ЦДА, ф. 1К, оп. 3, а.е. 14, л. 9–10.

¹⁵⁴ ДВИА, ф. 751, оп. 1, а.е. 14, л. 93.

Лесковец – 1, Неред – 1, Търново – 1, Буковик – 1); Стружко – 1 (с. Вевчани – 1); Кайлярско – 2 (с. Ракита – 2); и един от гр. Прилеп.¹⁵⁵

В приложения към заповедта списък на албанците доброволци фигурират 344 имена. От тях: 11 старши подофицери, 44 ефрейтори, 2 фелдфебели и 287 редници. Почти всички произхождат от албанските села около гр. Поградец: Старово, Велчан, Долна Чезма, Горна Чезма, Ондище, Пленища, Дуница, Одуница, Хомлан, Хондица, Каливачи, Малина, Грабовица, Хощец, Радокол и др. Изключение правят 15 души, които са от ресенските села Подмочани, Ървати, Горна Бела Църква и Асамати, имащи по това време смесено българо-албанско население.¹⁵⁶ Интересното в случая е, че част от тези села са населени с албанци християни, което говори, че в религиозно отношение съставът е смесен.

В условията на военни действия спечелването на албанците е смятано за приоритетно от двете сили, проявяващи традиционен интерес и имащи свои привърженици в страната – Австро-Унгария и Италия. С появата на напредващите в хода на офанзивата от Солун към Корча французи „мизата се вдига“. След преговори с местните албанци на 10 декември 1916 г. Корча и нейните околности получават статут на автономна провинция, управлявана от албанска администрация и под защита на френските военни власти. Албанският език става официален, а албански училища заменят гръцките. Това веднага принуждава австрийците да обявят албанска автономия в Северна Албания, а италианците да обявят Гирокастро за „независим“, но под италианска протекция. Макар и чисто формални, тези действия на страните в конфликта показват засиления стремеж всяка от тях да се изяви като защитник на албанската кауза и интереси [2: 106–107]. Затова и не е чудно, че независимо от своите съюзнически отношения, австрийците не проявяват особен ентузиазъм в опитите българи и германци да спечелят на своя страна албанците. Затова и районът на Южна Албания, където се сблъскват австрийските, френските, италианските и българските интереси, се превръща в поле на постоянни противопоставяния и интриги, дори между съюзнически армии.¹⁵⁷

Не закъснява и българо-германската инициатива. Вследствие на водените преговори между Ал. Протогеров, чиновника за поръчки при Партизанския отряд – д-р Точков, и германската Главна квартира, на 5 ноември 1916 г. със заповед на Щаба на действащата армия е формирана Планинска дивизия. Предвидено е съставът ѝ да е българо-албански, включващ мобилизирани и живеещите на територията на Македонската военноинспекционна област албанци и други мюсюлмани. На 28 декември с.г. за неин началник е назначен полковник Протогеров, а в основата на подразделенията са частите на Допълващия македонски

¹⁵⁵ ДВИА, ф. 751, оп. 1, а.е. 14, л. 94–95. Наименованията на селищата са цитирани според съдържащите се в списъка имена, както и региона, към който са причислени.

¹⁵⁶ ДВИА, ф. 751, оп. 1, а.е. 14, л. 96–100. В списъка фигурират и двама българи: Филип Ненов от с. Търново, Леринско, Симо Лазаров от с. Желево, Костурско.

¹⁵⁷ Така например през декември 1916 г. австрийците, без да уведомят българските власти, арестуват Рахли бей и Сабри бей от с. Старово и Незир Капро и Адем Незиров от с. Голик, които оказват най-голяма подкрепа за организирането на албанците под българско командване. Обвинението към тях е, че са привърженици на намиращия се в Париж Есад паша, самопровъзгласил се с френска подкрепа за глава на албанското правителство в изгнание. – ЦДА, ф. 1К, оп. 3, а.е. 139, л. 1–2.

полк. Целта на нейното сформирание е да се спечели албанското население за българската кауза, да се осуети нарастващото влияние на Антантата в Албания и т.н. Сформирането на дивизията отнема цялата първа половина на 1917 г., а първоначалната ѝ дислокация е в Западна Македония и Косово (Скопие, Гостивар, Тетово, Призрен, Феризово). В командно отношение е подчинена направо на Щаба на действащата армия, а във военно-административно – на началника на Македонската военноинспекционна област, изпълнявайки задачи по поддържането на реда и спокойствието в областта.¹⁵⁸

Дотогава албанци служат под българско командване единствено в Партизанската рота, но за разлика от Планинската дивизия, която е на мобилизационен принцип, те са платени. Доброволците албанци – редници, получават всеки месец по 2 турски лири, ефрейторите по 2 ¼ лири, подофицерите по 4, а фелдфебелите по 5. Техният ръководител, нямащ никакъв чин, но явяващ се „главатар“, получава по 20 турски лири.¹⁵⁹ Българите доброволци за целия период на своята служба получават по 16 лв. на месец.¹⁶⁰

Към новосъздадената Планинска дивизия преминава и Партизанският отряд, включително и Партизанската рота. Независимо от това тя запазва бойното си назначение и въпреки сложността на обстановката в региона на Поградец, ротата изпълнява успешно своите разузнавателни функции, а сведенията, които се получават, „винаги са предпочитани от Щаба на XI армия“¹⁶¹. Очевидно това е и основната причина още през пролетта някои българи да получат германски отличия. Сред тях е и поручик Лефтеров, който на 1 април 1917 г. е удостоен с Железен кръст II ст. „за действията му около Поградец като командир на ротата“¹⁶².

Независимо от това като цяло българското присъствие в района продължава да не е достатъчно подсигурено. На 26 юли 1917 г. в доклад от Македонската военноинспекционна област до Щаба на действащата армия се предлага да бъдат взети мерки за запазване на „нашите интереси в областта, граничеща с Албания“. Сред тях са смяна на етапните роти и комендантства от полк в Кичево, Ресен и Охрид, както и да се направят постъпки пред австро-унгарците да зачитат българската митническа и военна власт.¹⁶³ Няколко дни по-късно е изготвен и втори доклад, с подробности за мерките, които трябва да се вземат „за подобряване положението в Югозападна Македония“. В крайна сметка е получено обещание за изпращане на 26-а допълваща дружина в района към 15 август.¹⁶⁴

На 20 август 1917 г. началникът на разузнавателната секция на Партизанския отряд – майор Панов, изпраща до Щаба на действащата армия поверителен доклад за състоянието и проблемите, свързани с личния състав на отряда и ротата. На първо място той отбелязва невъзможността да бъдат задържани повече българите доброволци, подлежащи на уволнение, съгласно заповед на Щаба на

¹⁵⁸ По-подробно вж. [б: 20–33].

¹⁵⁹ ЦДА, ф. 1К, оп. 3, а.е. 164, л. 12–23.

¹⁶⁰ ЦДА, ф. 1К, оп. 3, а.е. 158, л. 231–240. Разходите за издръжка на цялата Партизанска рота в периода януари – април 1917 г. възлизат на 220 702 лв. – ЦДА, ф. 1К, оп. 3, а.е. 157, л. 240–241.

¹⁶¹ ЦДА, ф. 1К, оп. 3, а.е. 139, л. 3.

¹⁶² ДВИА, ф. 751, оп. 1, а.е. 14, л. 119.

¹⁶³ ДВИА, ф. 40, оп. 2, а.е. 676, л. 127.

¹⁶⁴ ДВИА, ф. 40, оп. 2, а.е. 676, л. 128.

Македонската военноинспекционна област.¹⁶⁵ Това от своя страна би намалило процента на българския елемент и „ще има опасност от голямо албанско болшинство“. Колкото до албанците, майор Панов счита, че задържането им след 1 септември е „невъзможно вследствие липсата на средства за издръжката им“¹⁶⁶ и изтичането на договора, по който са наети. Поради тази причина „насилното им задържане ще ги озлоби и постави в редовете на нашите неприятели“, тъй като албанците са „впечатлителни и особено чувствителни при неустояване на поети задължения и ангажименти“. Предложението до щаба е отрядът да бъде сменен от войскова част до две роты, което ще позволи „да стане уволнението на доброволците българи при спокойна обстановка, а това на албанците безопасно“. Под „безопасно“ майор Панов има предвид обезоръжаването им, което, ако не се случи, има вероятност да доведе до превръщането им в „организирани банди“ или преминаването им на служба при австрийците или противника. Вследствие на всичко това той поставя и въпроса за бъдещето на целия Партизански отряд, защото с намаляване на неговата численост той трябва да бъде свален от позициите, които заема, поради невъзможността да изпълнява бойната си задача, „тъй като съставът му няма да превишава 50 – 60 пушки“¹⁶⁷.

От Щаба на действащата армия веднага реагират и още на 29 август 1917 г. изпращат телеграма до началника на 6-а бдинска дивизия – да уведоми командира на Партизанската рота, поручик Лефтеров, че до 1 септември ротата му ще бъде оттеглена от бойната линия за почивка в Поградец. Колкото до албанците от ротата, заповедта е да не се разпускат, защото „и занаят ще им се плаща“¹⁶⁸. Според главнокомандващия генерал-майор Жеков, от военна и политическа гледна точка, разпускането на албанските четници би било грешка, тъй като би им дало възможност да преминат на австрийска служба. Генерал Жеков смята, че ако това стане, „българските власти биха се лишили от влиянието, което имат и което трябва да упражняват върху заетите от тях албански земи“ [7: 113].

Назряващите събития обаче променят първоначалните планове. След продължителна подготовка на 7 септември 1917 г. френските части, съсредоточени в района на Корча, преминават в настъпление, заемайки още на другия ден линията с. Краснище – Оснад – Пренище, на седем километра южно от Поградец. Намиращите се в този участък предни части на 20-а австро-унгарска планинска бригада, в състав от 6 дружини и 6 батареи, отстъпват, без да окажат каквато и да било съпротива, изоставяйки цялата си артилерия. Положението става критично и до българското командване е изпратена молба за дислоциране на части на западния бряг на Охридското езеро.¹⁶⁹ Френското настъпление се извършва в

¹⁶⁵ Поради факта, че те нямат българско поданство, не подлежат на задължителна военна служба.

¹⁶⁶ От декември 1916 г. до август 1917 г. са изразходвани 313 837 лв. за тяхното заплащане. В раздавателните списъци 1 турска лира има официален курс 50 лв. – ЦДА, ф. 1К, оп. 3, а.е. 164, л. 23.

¹⁶⁷ ДВИА, ф. 751, оп. 1, а.е. 14, л. 122-гръб. По това време щатът на Партизанския отряд се е свил до 870 души, включително доброволците от Костурско и албанците, без които иначе би бил малко над 400 души, много от които не се намират в района, а на различните пунктове. Основната причина за това, освен временното им командироване в други части, е назначаването на няколкостотин души от първоначалния състав на отряда на различни длъжности из цяла Македония: околийски началници, градоначалници, кметове, общински комисиони, реквизиционни комисиони, полицейски пристави и стражари, бирници и др.

¹⁶⁸ ДВИА, ф. 40, оп. 2, а.е. 676, л. 244.

¹⁶⁹ ДВИА, ф. 40, оп. 2, а.е. 676, л. 301–302

две колони с общо 8 дружини. Сред българските части, поели удара на дясната колона, е и Партизанската рота, която, давайки множество жертви в сраженията около с. Блаца, отстъпва към Поградец, а оттам на север. Самият град пада във френски ръце на 9 септември.¹⁷⁰ В крайна сметка българското командване е принудено да обърне по-голямо внимание за усиляване на този участък от фронта, включително изпращането на Сборната дивизия на ген.-лейтенант Т. Кантарджиев, която в края на октомври сменя изтощените части.

Последствията от сраженията за личния състав на ротата не са малки. Към 31 август 1917 г., според раздавателните списъци, към Партизанската рота се числят 304 албанци.¹⁷¹ От тях 13 загиват в боевете с френските части на 7 септември 1917 г. край с. Блаца, а десетки други са ранени, пленени или преминават на служба при французите, опасения за което съществуват отдавна. Всичко това налага на 11 септември да бъдат отписани и уволнени 94 души. На 1 октомври са уволнени още 68 души, а най-вероятната причина е отстъплението на север от Поградец и нежеланието им да служат извън района на своя произход. От раздавателните списъци за месеците октомври – декември е видно, че останалите 129 албанци все пак продължават да се числят към ротата.¹⁷²

След смяната на ротата, тя прекарва известно време в с. Лим, намиращо се на западния бряг на Охридското езеро, след което в началото на декември е изпратена в Струга и Дебър на почивка.¹⁷³

В началото на 1918 г. ротата е предислоцирана в Западна Македония и Косово.¹⁷⁴ Новите задачи, които е натоварена да изпълнява, са свързани с промяната на общата обстановка в тила. Продължителността на войната поражда влошаване на сигурността, прехраната и дисциплината в тила през 1917 г. Всички тези признаци, водещи и до деморализация, са силно изразени и в Македонската военноинспекционна област, която от военна гледна точка е най-важна по отношение на съществуващата фронтова линия. От друга страна, тя е и гранична зона. Затова, освен разузнавателна дейност за „проследяване вредните агитации и политически течения между населението“, ротата е натоварена и с полицейско-охранителни функции. Щабът на ротата е разположен в Тетово, а отделни взводове са разпратени в Струга, Дебър, Гостивар и Галичник и намиращите се в Косово градове Качаник, Феризово, Прищина, Призрен и Подуево. Отделенията към взводовете пък са разположени в различни възлови села, пътища и манастири в региона на дислокацията на съответния взвод. Според необходимостта взво-

¹⁷⁰ В сраженията с френските части около с. Блаца загиват 13 души от албанските доброволци. До изтеглянето на Партизанската рота от фронтовата линия общо от доброволците българи и албанци загиват 23 души (7 българи и 14 албанци), а двама българи изчезват безследно. – ДВИА, ф. 751, оп. 1, а.е. 14, л. 141-гръб.

¹⁷¹ ДВИА, ф. 751, оп. 1, а.е. 14, л. 96–100. В списъка фигурират и двама българи: Филип Ненов от с. Търново, Леринско, Симо Лазаров от с. Желево, Костурско.

¹⁷² Пак там, л. 25–33.

¹⁷³ За действията на ротата в района около Охридското езеро и Поградец със заповед № 46 на Н.В. Цар Фердинанд от 22 септември 1917 г. поручик Н. Лефтеров е повишен в капитански чин, а на 18 декември 1917 г. е удостоен с кръст за военна заслуга III степен от австро-унгарския император. – ДВИА, ф. 751, оп. 1, а.е. 14, л. 139. В края на 1917 и началото на 1918 г. са повишени в чин и взводните командири Ташко Костов и Владимир Марчев, както и Мелдиседек Алексиев, и Иван Попов.

¹⁷⁴ Така например през декември 1916 г. австрийците, без да уведомят българските власти, трябва да се има предвид, че възможността за водене на разузнавателни действия в тила на противника на Македонския фронт в участъка на Охридското и Преспанското езеро значително намалява поради изселването във вътрешността на Гърция на българското население от близките до фронта райони.

довете и отделенията биват премествани от едно място на друго, поддържайки постоянна връзка помежду си чрез патрули [7: 114–115]. Дейността на ротата до края на войната е свързана с охрана на границата с австрийската окупационна зона в Албания, борба с чуждите пропаганди, залавяне на дезертьори албанци и българи, борба с разбойнически банди¹⁷⁵, ограничаване на контрабандата, разузнаване в тила на австрийските войски, контрашпионаж и др. Един от известните войводи на вътрешната организация и взводен командир от Партизанската рота – Крум Петишев, описва този период по следния начин: „През 1917 г. бяхме сменени от други наши войски и нас изпратиха по протежението на Шар планина, от град Дебър до град Тетово, дето се помещаваше щабът на ротата, като взводовете се преименуваха на планински взводове и аз станах командир на 16-и планински взвод, със седалище в град Галичник и Кичевска околия, със задача да преследваме разбойници, които се прехвърляха от Албания при Шар планина и задигаха стада овце и друг добитък от българското население, а така също вършеха и разни други грабежи. На два пъти имахме престрелки с разбойниците: първия път – на устроена им засада, когато идваха от Албания, при село Белица, и ги принудихме да се върнат обратно в Албания, и втория път – над манастира Св. Иван Бигор, при която престрелка им отнехме задигнатите от тях стотина овце и ги закарахме в Галичник. След десетина дена дойдоха при мен с писмо от коменданта на град Кичево една бабичка и двама мъже, на които предадох за голяма тяхна радост откраднатите им овце. До края на войната останах на този пост.“ [1: 244]

За изпълнение на поставените задачи в региона на Западна Македония и Косово ротата няма как да мине без съдействие от албанското население. Затова, независимо от опита с албанските доброволци дотогава и разпускането на по-голямата част от тях през септември–октомври 1917 г., Партизанската рота привлича нов контингент, който е зачислен на 1 януари 1918 г. Сумата за тяхната издръжка е взета от специален кредит, отпуснат за тази цел.¹⁷⁶ Този път броят им е доста по-малък отпреди – 180 души, като една част от тях са служилите в района на Поградец. От новопостъпилите на служба срещаме 19 от Дебърско, 3-ма от Стружко и 3-ма от Битолско. Любопитен момент е изписването на имената на албанците. За разлика от други предходни списъци, този път фамилиите на всички са побългарени с окончанията -ов/-ев. Изключение правят три имена: Юсеин Керим бей, Ибраим Бач и Иса Бач. Срещу имената на първите двама е отбелязано „главатар“, а срещу това на Иса Бач – „подглаватар“, независимо от това, че като чин и тримата са редници.¹⁷⁷

Съвместната дейност с албанците, използвани по линия на ВМОРО, продължава до самия край на войната. Така например на 15 септември 1918 г. капитан Лефтеров получава от генерал Протогеров сумата от 8400 лв. за изплащане на възнаграждения на „албанците – наши агенти разузнавачи в Австрийска Алба-

¹⁷⁵ Дотогава в района на Западна Македония за борба с разбойнически чети в Дебърския край действат четите на Васил Цветков и Блаже Божинов. – ЦДА, ф. 1К, оп. 3, а.е. 14, л. 10

¹⁷⁶ ДВИА, ф. 751, оп. 1, а.е. 14, л. 155.

¹⁷⁷ ДВИА, ф. 751, оп. 1, а.е. 14, л. 160–161.

ния, в свръзка с Елбасанския албански национален комитет¹⁷⁸. Сътрудничеството между дейците на организацията и албанските националисти на антисръбска основа ще продължи и след възстановяването на организацията през 1919 г.

След пробива при Добро поле и невъзможността от оказване на ефективна съпротива от българската армия, на 29 септември 1918 г. в Солун е подписано примирие между Царство България и Антантата, което постановява, че войсковите части, намиращи се западно от Скопския меридиан, трябва да сложат оръжие и да се считат за военнопленници. Бързото придвижване на неприятелски части, основно сръбски, на север по поречието на Вардар, води до издаване на заповед на началника на Македонската военноинспекционна област до всички окупационни части, намиращи се в Прищински окръг, да се оттеглят към Куршумлие в Сърбия, по това време част от Моравската военноинспекционна област. На 5 октомври от Щаба на действащата армия заповядват те да се изтеглят към България.¹⁷⁹

Предвид биографиите на състава на Партизанската рота, напълно обясним е отказът на тези, които се намират в Западна Македония, да попаднат в сръбски ръце дори и като военнопленници. Поради тази причина, заедно с българските части от Косово, и те започват да се изтеглят. Взводовете, отделенията и отделни членове на Партизанската рота минават през два основни маршрута на път за България. Основният от тях, през който преминават и останалите войскове части, е през Прищина – Подуево – Куршумлие – Прокупле – Ниш – Пирот [5: 149–153]. Вторият, който избира и самият капитан Лефтеров, е през Феризово – Прищина – Косовска Митровица – Рашка – Кралево – Белград. Вероятно е преценено, че този маршрут е по-безопасен, поради наличието на сръбски чети в Моравско. По споразумение с германската Главна квартира, българските войски са пропускани от германските части в района, но оттеглянето е съпроводено и с чести инциденти, изразяващи се преди всичко в конфискуване на добитък, армейско оборудване и др. От сръбската столица, намираща се все още под австрийска окупация с параход по Дунав, членовете на ротата пристигат в Лом, откъдето с влак са извозени до София.¹⁸⁰ Тук те са демобилизирани на основание Указ № 1 на цар Борис III от 4 октомври 1918 г. за обща демобилизация. До средата на октомври почти всички български части, намиращи се в Стара Сърбия и Косово, успяват да се приберат в България.

В столицата за по-дълго време се задържа единствено капитан Н. Лефтеров, който, като командир на ротата, е отговорен за нейната демобилизация и сдаване. На 9 ноември 1918 г. той изготвя рапорт до началника на Партизанския отряд, с който го уведомява, че е предал на чиновника при отряда Крум Стоянов „всички парични преписки и наличност суми и ротната архива“. Това е последното действие, необходимо за издаването на уволнителен билет, съгласно заповед

¹⁷⁸ ЦДА, ф. 1К, оп. 3, а.е. 164, л. 37.

¹⁷⁹ ДВИА, ф. 40, оп. 2, а.е. 778, л. 24.

¹⁸⁰ ДА – Варна, ф. 793К, оп. 1, а.е. 1, л. 16–17. Непубликувани спомени на Ташко Костов.

на Щаба на армията № 14 585 от 5 октомври 1918 г., и формално сложило край на съществуването на Партизанската рота към Партизанския отряд.¹⁸¹

* * *

На фона на целия сблъсък по протежението на Солунския (Македонски) фронт, действията на Партизанската рота наистина изглеждат незначителни. Трябва обаче да се има предвид, че това не е така от гледна точка на задачите, с които тя е натоварена, и успешното им изпълнение. Именно включването в нейния състав преди всичко на хора от четническият институт на ВМОРО допринася за тяхното най-ефективно и рационално използване в хода на войната. Специфичността на разузнавателните действия в тила на противника, контрашпионажът, работата с местното население, изграждането на канали, борбата с противниковите чети и т.н., напълно се вписват в дотогавашната дейност на организацията и нейните членове. Затова и именно те са призвани да изпълнят тези функции. Действията на ротата, освен чисто военни, са и полицейско-охранителни, допринасяйки за запазване на спокойствието в тила на фронта на територията на Македонската военноинспекционна област. В периода на нейното съществуване, макар и численият състав на ротата по щат да не надвишава 200 – 250 души, през нея преминават над 800 души, половината от които албанци.¹⁸² Голяма част от тези стотици българи от Вардарска и Егейска Македония, преминали през ротата и получили съответното обучение и опит, ще вземат дейно участие във възстановяване на организацията през 1919 г. под името ВМРО, формирайки нейните нови чети. От друга страна, сътрудничеството с представители на албанското национално движение ще допринесе за разширяване на съвместното сътрудничество след войната срещу повторната сръбска окупация на Вардарска Македония.

Използвана литература

- [1] БУРИЛКОВА, И. Спомени на Битолския войвода Крум Петишев за участието му в революционните борби в Македония (1903 – 1930 г.). *Известия на държавните архиви*, 2003, № 85–86.
- [2] ВИКЪРС, М., 2009. *Албанците. Съвременна история*. София: „Пигмалион“.
- [3] ДАСКАЛОВ, Г., 1996. *Българите в Егейска Македония. Мит или реалност. Историко-демографско изследване (1900 – 1990)*. София: Македонски научен институт.
- [4] ДОШКИНОВ, П., 1939. *Чеганската операция. Кн. I*. София.
- [5] ЛЬОНДЕВ, Кр., 2016. Спомени и приключения през македонската революция и войните 1912 – 1918 година. In: *Документален сборник „Българите и Голямата война“*. София: Институт за исторически изследвания.
- [6] МИНЧЕВ, Д., 1989. Формиране на Планинската дивизия през Първата световна война (1915 – 1918 г.). In: *Военноисторически сборник*. № 1.
- [7] МИНЧЕВ, Д., 1994. *Участието на населението от Македония в българската армия през Първата световна война (1914 – 1918 г.)*. София: Военно издателство.

¹⁸¹ ЦДА, ф. 1К, оп. 3, а.е. 161, л. 42.

¹⁸² Според изследователя Димитър Минчев, преминалите през ротата са 1055, от които 755 българи и 300 албанци. Тези данни не са съвсем точни, тъй като при сумирането на имената от списъците са преброени и дублиращите се. Освен това албанците са повече от 400, а не 300 души.

[8] МИНЧЕВ, Д., 1994. Четите на ВМОРО през Първата световна война. In: *100 години Вътрешна македоно-одринска революционна организация*. София: Македонски научен институт.

[9] МИНЧЕВ, Д., 1997. Партизанските чети на ВМОРО в Македония. Македонските и тракийските българи в Българската армия по време на войната. In: *Национално-освободителното движение на македонските и тракийските българи (1878 – 1944). Т. 3. Освободителното движение след Илинденско-Преображенското въстание (1903 – 1919)*. София: Македонски научен институт.

[10] ЦИПУШЕВ, К., 1943. *19 години в сръбските затвори. Спомени*. София.